

Раман КАЗЛОЎСКІ

Раман Русланавіч Казлоўскі, нарадзіўся 24 траўня 1997 года ў горадзе Гродна. Скончыў ДУА "Сярэдняя школа № 32 г. Гродна" ў 2015 годзе. На працягу вучобы ў школе быў удзельнікам і пераможцам літаратурных і іншых конкурсаў: абласнога паэтычнага конкурса, прысвечанага 130-годдзю з дня нараджэння Янкі Купалы і Якуба Коласа (дыплом 1 ступені ў 2012 годзе), літаратурна-мастацкага творчага конкурса "І толькі Слова ў вяках живе..." (дыплом 2 ступені ў 2014 годзе, дыплом 1 ступені ў 2015 годзе) і інш. На працягу 2015-2019 вучыўся на фізіка-тэхнічным факультэце УА "Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы". З 2019 года працуе настаўнікам фізікі ў ДУА "Сярэдняя школа № 32 г. Гродна".

Раман Казлоўскі

ЗАСТАЦА ЧАЛАВЕКАМ:

РЭФЛЕКСІЯ ПАСЛЯ ПРАЧЫТАННЯ ВАСІЛЯ БЫКАВА

(Эсэ)

У дзяцінстве ўсе хлопчыкі гуляюць у вайну. І не важна, гэта звычайныя пластмасавыя салдацікі ці гэта камп'ютарная гульня вельмі рэалістычнага плану апошняга пакалення. Выбухі, стрэлы, параненыя, забітыя, кроў... Моцны звярыны інстынкт прымушае біцца да апошняга салдата, адрэналін засцілае вочы — змагаешся насмерць... Адыходзячы з поля бітвы, не задумваешся, а што калі б гэта было жыццём і падзеі адбываліся насамрэч... Апаноўваюць толькі радасць перамогі або расчараванне паражэннем.

Сорамна прызнацца, але доўгі час і я не задумваўся, што стаіць за такімі салдацікамі. Першае сур'ёзнае сумненне было закінута яшчэ ў школе на ўроках беларускай літаратуры, калі чыталі Міхася Лынькова “Васількі”, Вячаслава Адамчыка “Салодкія яблыкі”, Анатоля Вярцінскага “Рэквіем па кожным чацвёртым” і многіх іншых. Але сапраўдным адкрыццём стаў Васіль Быкаў. “Незагойная рана”, “Альпійская балада”, “Сотнікаў”, “Жураўліны крык” надоўга запалі ў памяць, перавярнулі свет — паказалі, што за кожным “салдацікам” стаіць канкрэтная асоба, характар, жыццё...

У школьныя гады ў далёкім дзявятым класе ў лістападзе месяцы мне прапанавалі прыняць удзел у “Вахце памяці”, стаць каравульным Ганаровай варты Паста №1 г.Гродна ля магілы воінам-вызвалальнікам у цэнтральным парку. Шчыра сказаць, я не адразу пагадзіўся, але магчымасць пахадзіць у сапраўднай вайскавай форме і, больш таго, пазнаёміцца з рознымі відамі зброі ўзялі верх. Я згадзіўся і не адзін раз ужо сказаў “дзякуй” лёсу, што даў такі шанец паспрабаваць сябе ў ролі вайскоўца.

Усё аказалася значна больш цікавае, чым можна сабе ўявіць. Гэта была самая сапраўдная школа па падрыхтоўцы каравульных: спачатку нас навучылі маршыраваць, заходзіць і сыходзіць з памосту, аддаваць варту іншым каравульным. А потым мы ўрачыста давалі прысягу. І толькі тады пасля ўсіх гэтых іспытаў нам дазволілі, нарэшце, стаць на пост каля помніка загінуўшым воінам у часы Вялікай Айчыннай вайны. Дарэчы, дзяўчаты і хлопцы вельмі адказна падыходзілі да пастаўленай задачы, кожны крок выконваўся сур'ёзна і ўсвядомлена. Нават з'явілася адчуванне, што ўсе мы разам неяк падраслі і пасталелі. Кожны раз пятнаццаць хвілін маўчання на вахце прымушалі задумацца: мы нясём адказнасць за гэты светлы дзень, а сваім жыццём абавязаны тым людзям, што ляжаць вось тут, у гэтай брацкай магіле. А жоўта-чырвонае полымя вечнага агню сімвалізавала жыццё, за якое прыйшлося змагацца. На маё здзіўленне, нягледзячы на марознае надвор'е, да агню часта падыходзілі людзі рознага ўзросту, углядаліся ў пяціканцовую зорку: нехта проста моўчкі стаяў, хтосьці ціхенька шаптаў сабе нешта. Аднак адзін выпадак мне запомніўся асабліва.

Быў марозны студзенскі дзень. Да Вечнага Агню падышоў мужчына з хлопчыкам гадоў дзесяці. Высокі, статны, інтэлегентнага выгляду ён быў апрануты ў вайсковую форму, якая ідэальна пасавала да яго твару. А сын стаяў з цацкаю, дзіцячым аўтаматам Калашнікава, і ўважліва слухаў аповед бацькі. Мне стала цікава назіраць за такімі добрымі адносінамі ў сям'і паміж бацькам і сынам, і я стаў прыслухоўвацца да іх гаворкі. Аказалася, бацька тлумачыў, што помнік стаіць у цэнтры парка як напамін, каб ніхто і ніколі не забыўся сваёй гісторыі, апавядаў пра канкрэтных герояў, пералічваў подзвігі. Пасля вайсковец пачаў прыводзіць прыклады са сваёй службы, гаварыў шмат і эмацыянальна. Склалася ўражанне, што бацька доўга чакаў

гэтага моманту, каб выгаварыцца. Пасля паўзы шматзначна дадаў: “Галоўнае, сыноч, у любой жыццёвай сітуацыі застацца чалавекам...”

Словы “застацца чалавекам” маланкаю перанеслі мяне ў іншы дзень — напярэдадні 9 Мая, калі мы з бабуляй разглядалі яе сямейны альбом. Тоўсты, у аксамітнай барвовай вокладцы і з моцна пажаўцелымі старонкамі, альбом старанна захоўваў адбіткі жыцця маіх продкаў. Бабуля ў той вечар цалкам аддалася ўспамінам і падрабязна расказвала пра кожны фотаздымак. І менавіта тут у мяне з’явілася моцнае адчуванне яднання пакаленняў, калі незнаёмыя твары становіліся роднымі і блізкімі, а лёсы гэтых людзей так хвалявалі душу і сэрца. Уражвала ўсё: і вопратка XIX стагоддзя, і пакручастасць жыццёвых шляхоў, і твары, з якіх, нягледзячы на абставіны і цяжкасці, лілася любоў да сям’і. Фотаздымкі, як каляндарныя лісткі, няўмольна канстатавалі галоўныя моманты жыцця: нараджэнне і смерць, радасць і гора... Я з цікавасцю ўглядаўся ў кожны з іх. Вось мой прадзядуля — Шумскі Леанід Іосіфавіч — зусім маленькі двухгадовы светлагаловы хлопчык побач з мамай і татам, на другім — ён ідзе ў армію (прызыў 1927 года), далей — жэніцца. Яшчэ далей — мой прадзядуля з сынамі Барысам і Георгіем (братамі маёй бабулі Тамары). Яшчэ старонка — і пахаванні... зусім маладых, яшчэ дзяцей, сыноў...

У тую ноч я так і не змог заснуць: насценны гадзіннік гучна адмерваў кожную секунду, адбіваючы ў галаве час. Кроў моцна стукала ў скронях, ныла галава, а словы бабулі “Галоўнае, унучак, застацца чалавекам...” яшчэ і яшчэ пракручвалі нядаўна пачутае.

Гэта было 7 сакавіка 1944 года. Кожны дзень набліжаў нас да Перамогі, і кожны перажыты дзень ужо сам па сабе з’яўляўся перамогай. Сям’я Шумскіх да гэтага дня лічыла сябе шчаслівай, як бы жорстка гэта не гучала ў час вайны, калі побач разбурэнні, голад і смерць. Таццяна і Леанід кожны дзень дзякавалі Богу за жыццё, за тое, што ўсе разам — яны, бацькі, і двое хлопцаў (васьмі і дванаццаці гадоў). Леанід працаваў на чыгунцы, Таня займалася хатняй гаспадаркай, і дзеці нават пачалі хадзіць у школу ў Бараўцах. Малодшы Георгій любіў вучыцца, хоць і не быў выдатнікам, а пасля школы бег да бацькі дапамагаць рабочым-пуцейцам.

Той дзень выдаўся надзвычай цёплым. Прайшоў толькі першы тыдзень вясны, і зіма не збіралася яшчэ адыходзіць. Аднак цёплыя сонечныя праменьчыкі стараліся растапіць высокія снежавыя гурбы. Неба прыкметна пасвятлела, лагодна ўсміхаючыся новаму дню. Прыемны птушыны спеў будзіў наваколле. Апошнія тры дні не чуваць было ні стрэлаў, ні выбухаў — і людзі з недаверам ставіліся да гэтай працяглай цішыні.

Лёня працаваў ужо другую змену — сваю змену і за напарніка, які напярэдадні папрасіў падмяніць. Выйшаў на вакзал, агледзеўся і падняў стомленыя за бяссонную ноч вочы да ветлівага сонца. Вусны як малітку шапталі даўно стаўшыя замай словы-пытанні: “Божухна!.. Ну калі ж гэта скончыцца?.. Калі ж ужо не будзе вайны?..” Хоць было ціха, а зараз яшчэ і двухгадзінны перапынак даваў магчымасць трохі адпачыць, мозг ніколі не супакойваўся. Нямецкія цягнікі рэгулярна праходзілі праз станцыю, пастаянна нагадваючы пра акупацыйны рэжым. А цела марыла пра адпачынак, ныла ад хранічнай стомленасці. Душу грэла толькі спадзяванне: вось яшчэ некалькі гадзін працы, сын прыйдзе са школы — і разам дамоў. Так і яшчэ адзін дзень перажывём...

Другакласнік Георгій звыклым поступам ішоў да бацькі па чыгуначным палатне. У руках хлопчыка быў паветраны змей, які сёння майстравалі ўсім класам. Настаўнік сказаў, што ён прыносіць удачу, разганяе непагадзь і ахоўвае свайго гаспадара, таму гатовы паветраны чуд-ахоўнік дастаўся самаму малодшаму з класа. Дзіця проста свяцілася ад шчасця... З ім пералівістым шчабятаннем гаварылі птушкі, гуляла ў хованкі веснавое сонца, а задзірысты ветрык спрачаўся з самім цмокам-абярэгам, які нібы птушка рассякаў паветраныя прасторы.

Музыка жыцця фантастычнымі фанфарамі ўпэўнена сцвярджала сябе ў наваколлі... І раптам... аглушальная цішыня... Чаму?..

Цішыню парушыў працяжны гудок паравоза і крык Паўла, аднаго з рабочых-пуцейцаў.

— Лёня! Лё-ё-ё-ня-я-я!.. Хутчэй... бяжы... Там... там твой сын!..

Людзі натоўпам кінуліся да цягніка, нешта крычалі незразумелае, жанчыны лямантавалі. А бацькоўскае сэрца сутаргава малілася: “Толькі не гэта!.. Толькі не сын!..”

— Сыноч! Сы-но-чак... Маленечкі мой... — ужо ціха шаптаў бацька над цэлам дзіцяці.

Мажная фігура мужчыны схілілася над хлопчыкам. Вочы адмаўляліся верыць убачанаму, рукі чамусьці чужымі непаслухмянымі пальцамі дакраналіся да роднага тварыка, перасохлыя вусны стараліся пачуць дыханне... А яго не было... Па прамасляных машынным маслам дошках і гравійцы хутка расцякалася кроў... З паравоза выскачыў спалоханы немец. Бледны, разгублены, ён стаяў на каленях перад змарнелым Леанідам, са слязьмі на вачах і жагнаючыся, блытаючыся ў словах, стараўся сказаць, што не вінаваты. З нагруднай кішэні курткі дастаў нейкія жоўтыя лісточкі і дрыжачымі рукамі працягваў іх Леаніду, паўтараючы: “Я сігналіў... Я сігналіў... Ён не чуў... не чуў... не чуў...”

На наступны дзень, у сераду пад вечар, гэты немец падышоў да веснічак дома сям’і Шумскіх. На вачах яго былі слёзы, у руках усё тыя ж жоўтыя паперкі — фотаздымкі сваіх дзяцей у Нямецчыне. Ледзь перастаўляючы ногі, ён зайшоў у двор, цяжка апусціўся на калені. Леанід у гэты час часаў дамавіну свайму анёлачку (так часта называў Георгія бацька, жадаючы “дабранаць”). Яны моўчкі глядзелі адзін на аднаго: выцвілыя вочы трыццацішасцігадовага спакутаванага горам бацькі і гатовыя прыняць пакаранне шэрыя, пачырванелыя ад слёз вочы Ганса. Першым парушыў цішыню немец. Ён шматкроць прасіў прабачэння, паўтараў, што “гудзеў”, але хлопчык не чуў. Слёзы цяклі з яго вачэй. Пасля пацалаваў пажаўцелыя фотаздымкі сваіх дваіх дзяцей і скорана апусціў рукі і галаву, чакаючы прысуду. Нянавісьць да акупантаў, да вайны, да пагібелі свайго дзіцяці павольна штурхнулі да ўчынку... Усё так жа моўчкі Лёня цяжкім крокам зайшоў у хату, а праз хвіліну выйшаў з рэвальверам. Кожны з мужчын быў у сваіх думках: Ганс перахрысціўся, па-ранейшаму стоячы на каленях, бязгучна шэпчучы сабе нешта пад нос, а Леанід цвёрдай рукою прыставіў зброю да галавы немца. Як у тумане, убачыў свайго хлопчыка... Ён усміхаўся бацьку, паказваў змея-абаронцу, які чамусьці ляжаў на пашарэлым снезе... па-дзіцячы лапачучы, няспынна нешта гаварыў, але як той ні напружваўся, нічога не мог разабраць... Па шчаках мужчыны пацяклі гарачыя слёзы. Яны апяклі твар, але яшчэ больш апякалі душу. Жонка Таня са старэйшым сынам бачылі гэтую сцэну праз акно, бачылі і тое, як Лёня апусціў рэвальвер, грэбліва адварнуўся ад немца, глуха кінуўшы: “Ідзі адсюль... ад граха...”, — увайшоў у хату і доўга-доўга цалаваў сваё дзіцятка, нарэшце ўсвядоміўшы, што назаўсёды з ім развітваецца...

Ніхто больш не бачыў таго немца. Леанід пасля год ваяваў супраць фашысцкай Германіі, здзейсніў шмат геройскіх учынкаў, дайшоў да Берліна (усе ўзнагароды і зараз захоўваюцца ў мясцовым музеі). Пасля вайны скончылася, і людзі вучыліся жыць без выбухаў, бамбавання. У студзені 1946 года нарадзілася ў сям’і дзяўчынка Тамара. А праз паўтара гады, 3 кастрычніка 1947 года, пад коламі грузавіка трагічна загінуў старэйшы сын Барыс, ідучы са школы. І зноў рэвальвер аказаўся ў руках Леаніда. На гэты раз ён прыставіў яго да скроні: тады на імгненне падалося, што жыццё не мае сэнсу. І толькі маленькая дачушка, якая выпадкова зайшла ў пакойчык, стала выратаваннем ад неабдуманых учынку... Гэта была мая бабуля Таіара...

Успамінаецца каля абеліска:

— Стой! Раз-два! Кругом!

— Рытуальным крокам руш!

Гэтыя каманды вывелі мяне з анямення. Даведзеныя да аўтаматызму крокі давялі да разваднага камандзіра. Адтуль я азірнуўся: вайсковец з сынам нетаропкім крокам пайшлі ў парк, сын трымаў бацьку за руку і па-дзіцячы шчасліва смяяўся. На імгненне мне падалося, што гэта Леанід з Георгіем, а можа такія ж, як яны. Колькі людзей загінула!.. У народзе кажуць: час лечыць. А не!.. Не лечыць... Можна толькі навучыцца з гэтым болем жыць... суіснаваць... Але не вылечыцца!.. Колькі гадоў прайшло пасля вайны, а боль не праходзіць...

Я не ведаў свайго прадзядулю, ён памёр ў 1991 годзе, пражыўшы 83 гады, на 19 гадоў перажыў жонку. Выгадаваў дзве дачкі (другая, Кацярына, нарадзілася ў 1948 годзе), гадаваў чатырох унукаў (тры дзяўчынкі і адзін хлопчык). Мама расказвала, што пакуль не нарадзіўся хлопчык (а ён быў самым малодшым), не лічыў сябе сапраўдным дзедам. Бабуля, выйшаўшы замуж, не змяніла сваё прозвішча, ведаючы, як аб гэтым марыў прадзед (сынам не давялося панесці прозвішча). І доўгія гады захоўваў той самы рэвальвер... Сімвал мужнасці ці слабасці?.. Дзе мяжа паміж гэтымі паняццямі? Паміж подзвігам і здрадай, жорсткасцю і дабрынёй, асуджэннем і міласэрнасцю, самаахвярнасцю і бязглуздасцю?.. Які ўніверсальны крытэрыў тут можна ўжыць, каб адрозніць адно ад другога?

Так і пісьменнік Васіль Быкаў з'яўляўся непасрэдна ўдзельнікам і сведкам гэтай вайны. І яго героі ў жорсткіх умовах ваеннага часу трапляюць у такія сітуацыі, калі неабходна праявіць мужнасць, непакорнасць. Для іх паняцці чалавечай сумленнасці, справядлівасці, адказнасці перад людзьмі вышэй за жыццё. І тым не менш не ўсе з гонарам праходзяць выпрабаванні. Звычайным радавым, якія сваёй крывёй і жыццём набліжалі перамогу, супрацьпастаўляюцца розныя прыстасаванцы і палахліўцы. Быкаў выкрывае псіхалогію здрадніцтва такіх, як Аўсееў і Пшанічны з "Жураўлінага крыку", Рыбак з "Сотнікава" і інш. Усіх іх аўтар судзіць бескампрамісна і бязлітасна. І падкрэслівае, як важна застацца чалавекам ў бесчалавечных абставінах, як Сотнікаў, які прыходзіць да высновы, што "смерць нічога не вырашае і нічога не растлумачвае. Толькі жыццё дае людзям пэўныя магчымасці, якія здзяйсняюцца імі або прападаюць марна; толькі жыццё можа процістаяць злу і несправядлівасці. Смерць — нішто". Васіль Быкаў кожнага з герояў узводзіў на Галгофу, з вышыні якой чалавек разумеў, што толькі ад яго залежыць, як ён скарыстае магчымасці, што даюцца жыццём.

У кожнага свая Галгофа. І мой прадзед прайшоў яе. Я не маю маральнага права даваць ацэнку яго выбару, але для мяне стала дакладна зразумелым, галоўнае ў жыцці пры любых абставінах — застацца чалавекам, гэта значыць у першую чаргу не здрадзіць сабе, свайму сумленню і сваім ідэалам. Мае ўласныя высновы ляглі на паперу паэтычнымі радкамі:

Дай Бог не ведаць больш ніколі
Пакутаў тых, што перажыў народ,
Калі з вянком цярновым йшоў да волі,
Змагаўся за Радзіму і свой род.

Не выбіраць паміж жыццём і смерцю,
Не бачыць знакі хуткае бяды,
А жураўлёў пачуць, то гэта ж, верце,
Прыкмета шчасця доўгія гады.

Дай нам цярпення, мужнасці і сілы
Падняцца над праклятым чорным векам,
Каб надалей расправіць веры крылы...
Дай Бог застацца **ЧАЛАВЕКАМ**...